

Фактары развіцця маўлення. Агульная перыядызацыя маўленчага развіцця

Як выцякае з папярэдняга абмеркавання айчыннага падыходу да засваення дзіцем маўлення, **моўная здольнасць** – гэта сукупнасць маўленчых навыкаў і ўменняў, сфарміраваных на аснове прыроджаных перадумоў.

◀ Што такое маўленчы навык і маўленчае ўменне?

Маўленчы навык – гэта маўленчае дзеянне, якое дасягнула ступені дасканаласці. Маўленчыя навыкі ўключаюць семантыка-граматычнае афармленне выказвання (выбар слоў, іх склону, роду, ліку і г.д., сінтаксічнай схемы выказвання), вымаўленне, інтаніраванне. У выніку станаўлення маўленчых навыкаў развіваюцца *маўленчыя ўменні* – здольнасць выкарыстоўваць маўленчыя механізмы з рознай мэтай (камбінаваць моўныя адзінкі ў розных сітуацыях зносін).

Адрозніваюцца *чатыры віды маўленчых уменняў*: уменне гаварыць (выкладаць свае думкі ў вуснай форме); уменне аўдыраваць (разумець пачутае маўленне); уменне пісаць - выкладаць свае думкі ў пісьмомай форме; уменне чытаць – разумець маўленне ў графічным адлюстраванні.

Развіваць моўную здольнасць дзіцяці – значыць развіваць у яго камунікатыўна-маўленчыя ўменні і навыкі (абодва аспекты – успрыманне і стварэнне моўных адзінак).

◀ Якія фактары садзейнічаюць станаўленню і развіццю маўлення?

Што пабуджае дзіця да маўлення? Адкуль прыходзяць словы, як зараджаецца маўленне? Як і калі дзейнічаюць гэтыя фактары? Як яны судносяцца з мэтанакіраванай дзейнасцю дарослых? На гэтыя пытанні

адказвае расійскі даследчык А.Р. Львоў. Ён адзначае, што першым праяўленнем дзіцяці з'яўляецца крык. Гэта яшчэ не маўленне, а чыста біялагічная, фізіялагічная рэакцыя на дыскамфорт (голад, прагу, боль і да т.п.). Фактарамі ж працэсу развіцця маўлення дзіцяці выступаюць наступныя:

1. Фактар *станоўчых эмоцый*. Станоўчыя эмоцыі садзейнічаюць актыўнасці дзіцяці ў зносінах, тады як ў стане адмоўных эмоцый яно крычыць, плача, як бы вяртаючыся ў свет біялагічных праяўленняў.

2. Фактар *патрэбы ў эмацыянальным кантакце* з блізкім чалавекам. У развіцці дзіцяці эмоцыі папярэднічаюць інтэлекту. Ужо трохмесячнае дзіця адрознівае інтанацыі голаса блізкага чалавека.

Абодва фактары маюць сацыяльная карані, гэта пачатковыя віды кантакту з людзьмі, якія акружаюць дзіця, формы невербальных зносін.

3. Фактар *фізіялагічнага развіцця органаў маўлення*: маўленчых цэнтраў мозга, памяці, органаў гаварэння, аудыравання, каардынацыйнай сістэмы. Фізіялагічная база маўлення пластычная, лёгка адаптуецца да ўмоў маўленчага развіцця, але гэтая гнуткасць і пластычнасць захоўваецца толькі да семілетняга ўзросту.

4. Фактар *патрэбы змястоўных зносін*. У дзіцяці ўзнікае патрэба непасрэдных зносін, размовы, абмену думкамі, знешняга самавыражэння ў маўленні (эгацэнтрычнае маўленне). Гэта першыя крокі фарміравання асобы, пачатак працэсу сацыялізацыі: дзіця становіцца членам грамадства.

5. Фактар *развіцця інтэлекту*, пачатак фарміравання паняццяў як асноўнай формы пазнання. Гэта праяўляецца ў патрэбе і здольнасці *намінацыі* і *абгульнення*. Дзіця адчувае патрэбу назваць кожны прадмет

словам (патрэба намінацыі). Затым назва пераносіцца на аналагічныя або блізкія прадметы - адбываецца абагульненне (бі-бі – гэта аўтамабіль, які рухаецца, які стаіць і кола аўтамабіля).

6. Фактар *моўнага (маўленчага) асяроддзя*, у якой працякае працэс маўленчага развіцця. Дзіця засвойвае мову той нацыянальнасці, сярод якой выхоўваецца. Вельмі важна, каб маўленчае асяродзе, у якім жыве і фарміруецца дзіця як моўная асоба, было правільным, культурным.

7. Фактар *маўленчай актыўнасці*. Дзіцяці неабходна вялікая, разнастаная, ініцыятыўная, пастаянная практыка маўлення.

8. Фактар *вывучэння моўнай тэорыі*. Гэты фактар звязаны са школай.

◀ *Якія этапы праходзіць маўленне дзіцяці ў сваім развіцці?*

Адрозніваюць псіхалагічную і лінгвістычную перыядызацыі маўленчага развіцця. *Псіхалагічная* перыядызацыя ўключае сацыяльны фон працэсу маўленчага развіцця (вядучы від дзейнасці, форма зносін і да т.п.), але не фіксуе з’яўленне ў маўленні канкрэтных моўных форм (часцін мовы, відаў сказаў і да т.п.). У псіхалагічнай перыядызацыі вылучаюцца *немаўляцкі* (?) ўзрост (да 1 г.), ранні узрост – перадашкольны (1 – 3 г.), дашкольны ўзрост (ад 3 да 6-7 год); малодшы школьны (6-7 – 10-11 г.); сярэдні школьны ўзрост (11 – 15 г.); старэйшы школьны ўзрост – юнасць (15 – 18 г.); сталасць (ад 18 г. і вышэй).

Лінгвістычная перыядызацыя ў меншай ступені звязана з сацыяльным жыццём, але канкрэтызуе ўваходжанне ў маўленчую дзейнасць усё новых сродкаў і структур мовы, іншых знакавых сістэм. Лінгвістычную перыядызацыю маўленчага развіцця дзіцяці даў А.М. Гваздзёў.

Засваенне фанетыкі А.М. Гваздзёў фіксуе да 3 г. 2 мес. К гэтаму моманту засваенне гукавой сістэмы роднай мовы закончана, адзначаюцца толькі дробныя адхіленні ад яе. А.М. Гваздзёў адзначае таксама, што падрыхтоўка слыху да ўспрымання фанетычных асаблівасцей маўлення дарослых заканчваецца у 1 г. 7 мес. Адступленні ад нарматыўнага вымаўлення гукаў, якія сустракаюцца ў дзіцяці, выклікаюцца толькі маторнымі прычынамі (недасканаласцю артыкуляцыі).

У засваенні граматыкі А.М. Гваздзёў вылучае тры перыяды.

Першы перыяд - даграматычны (1 г. 3 мес. – 1 г. 10 мес.) – гэта перыяд сказаў, якія складаюцца з аморфных слоў (слоў-кораняў), што выкарыстоўваюцца ў нязменным выглядзе ва ўсіх выпадках.

Другі перыяд (1 г. 10 мес. – 3 г.) – засваенне граматычнай структуры сказа, які звязаны з фарміраваннем граматычных катэгорый і іх вонкавага выражэння. Гэты перыяд характарызуецца хуткім ростам розных тыпаў простага і складанага сказаў, у якіх члены сказа атрымліваюць выражэнне ў сінтаксічных сродках мовы. К канцу перыяда з'яўляюцца службовыя словы, якія выражаюць сінтаксічныя адносіны: займеннікі, саюзы.

Трэці перыяд (3 гады – 7 лет) звязаны з засваеннем марфалагічнай сістэмы мовы, тыпаў скланенняў і спражэнняў роднай мовы, паступова знікаюць выпадкі іх змешвання.

К васьмі гадам, па даных А.М. Гваздзёва, дзіця авалодвае ўсёй складанай сістэмай марфалагічнага і сінтаксічнага ладу, у тым ліку і так званымі выключэннямі з правілаў. Дзіця атрымлівае дасканалую прыладу зносін і мыслення, але толькі ў межах гутаркова-бытавога стылю. Далей ідзе

колькаснае назапашванне лексікі, засваенне “тонкасцей” граматычнага афармлення маўлення і авалоданне стылямі мовы і маўлення.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ